

E-könyvek a felsőoktatási könyvtárakban¹

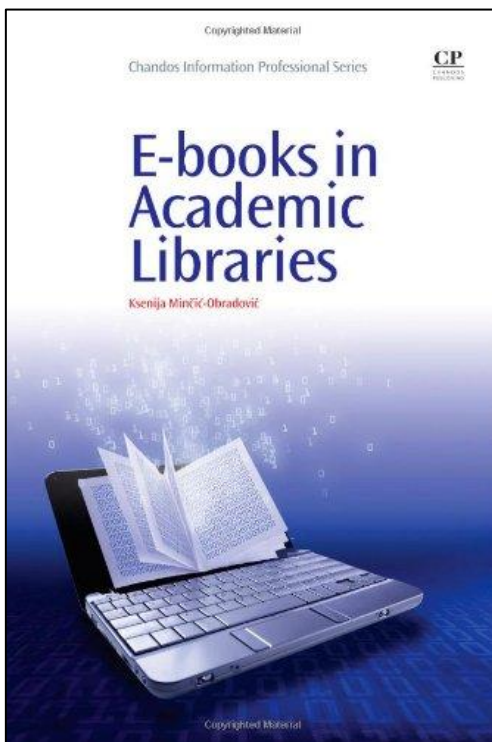
„Sokan írtak már az e-könyvekről.

Ez a médium igen rejtélyes.

Minden héten felbukkan témaként valamelyik újságban.

Mindenkinek van róla véleménye.

Számos okból, sok szerző írt már róla különböző véleményeket, azonban még mindig több a kérdés ezen a területen, mint a válasz.”²

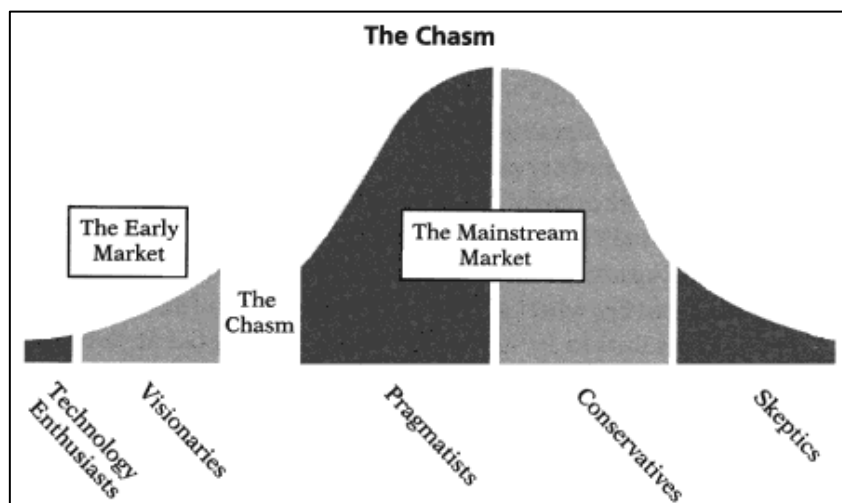
MINCIC-OBRAĐOVIC, Ksenija (2011):
E-Books in Academic Library.
 Oxford, Cambridge, New Delhi : Chandos Publishing.
 ISBN 978-1-84334-586-2 (print)
 ISBN 978-1-78063-050-2 (online)

A szerző több mint 11 éve az új-zélandi Aucklandi Egyetem³ katalogizálási vezetője. Korábban hét éven át az intézmény Katalogizálási és megőrzési csoportjának igazgatója volt. Szerb származása révén nagy tapasztalattal rendelkezik mindkét or-

szág gyakorlatát illetően. Munkája során a könyvtári katalógus használhatóságának fejlesztésén fáradozik, emellett a katalogizálási munkafolyamatért és ennek szervezéséért felel, figyelembe véve az informatikai fejlesztéseket, például a katalogizálási eljárások fejlesztése kapcsán. Tevékenységének köszönhetően az e-könyvekre specializálódott, saját bevallása szerint különös érdeklődéssel követi a témát, amelyet számos konferencia-előadás, nyilvános szereplés bizonyít, amellyel mind hazájában mind külföldön népszerűsíti ezt az új médiumot.

A mű az e-könyvek felsőoktatási alkalmazási lehetőségeire összpontosít, néhány fejezet azonban jól kapcsolható más típusú könyvtárak gyakorlatához is. A szerző kiválóan mutatja be a témával kapcsolatban felmerülő érdekes problémákat⁴ és tényeket, amelyeket az e-könyvek megjelenésével és elterjedésével vezet be, és az e-könyvek új lehetőségeivel és jövőbeni használatával zár. Bemutatja Moore innovációelfogadás görbéjét⁵ és ezen keresztül érzékelteti az e-könyvvel kapcsolatos nézeteket. Nelson és Wallis azt vallják, hogy az e-könyvnek át kell jutnia a szakadékra (The chasm), ezt az akadályt le kell küzdenie az új technológiáknak, mielőtt széles körben elfogadottá válnak. A felsőoktatási könyvtárak lelkesednek az e-könyvekért, mivel szerencsés helyzetben vannak: a hallgatók jól boldogulnak a digitális tartalmakkal, és az egyetemek hajlamosak korai alkalmazókként (early adopters) fellépni ebben a helyzetben.

A Közös Információs Rendszerek Bizottsága (Joint Information System Committee = JISC) Nemzeti E-könyv Megfigyelő Projekt (National E-book Observatory Project) kutatásai kimutatták, hogy 2009-ben az Egyesült Királyságban közel a 127 felsőoktatási intézményi oktatónak 65%-a használt e-könyvet, amelynek több mint felét (52,2%) a felsőoktatási könyvtárból kölcsönözték, ami emelkedő tendenciát mutatott az előző évekhez képest (2008-ban 45,4%). A másik legnépszerűbb forrás⁶ az interneten ingyenesen hozzáférhető kiadvány volt (pl. NetLibrary).⁷

1. ábra Moore innováció-elfogadás görbéje

Forrás: <http://www.exampler.com/testing-com/writings/reviews/page19.gif> idézi Mincic-Obradovic (2011) p. 10.

Jelenleg az e-könyvek elterjedése meglehetősen eltérő arányokat mutat a különböző országokban. Az angol nyelvű könyvek ilyen tekintetben igencsak eltérnek más nyelvektől, azonban egyre dinamikusabban terjed a spanyol és a kínai nyelvű irodalom.

A második fejezet közvetlenül a bevezetést követően az e-könyvek megjelenését mutatja be az 1960-as és '70-es évektől, majd általánosságban ismerteti az e-könyvek típusait és bevezeti az olvasót használatuk előnyeibe és hátrányaiba. Az első digitális könyvtári kezdeményezés vízióját mérföldkőként említi (Gutenberg-projekt – Michael Hart), amelynek eredményeképpen tizenöt év után elkészült az első ezer tétel. Az e-könyvkészítés ekkor még különleges és meglehetősen költséges művelet volt. Az 1980-as és '90-es évek meghozták a fordulópontot: a cégek⁸ elkezdték a CD-ROM-ra és a floppylemezekre történő e-könyvgyártást. Napjainkra az e-könyvek találkoztak a közösség igényeivel, ugyanis a közösségi szükséglet és az e-könyvtechnológia elvárásai harmonizálódtak. Az e-könyvek definíciója széles skálán mozog, a szerző a következő, általános definíció mellett teszi le a voksát: *e-könyv minden (monografikus) szöveg, amely elektronikusan elérhető, tekintet nélkül annak méretére és összetételére.*⁹

A mai e-könyv már több mint a nyomtatott könyv digitális/digitalizált másolata, sokkal összetettebb és inkább adatbázis-szerkezetű. A digitalizált és az eleve digitálisan létrejövő könyv funkciójában is számos különbséget hordoz. Az ármodellek alapján is jelentős különbségek tapasztalhatók. A digi-

tálisan született e-könyvek sokkal szélesebb felhasználási skálán mozognak. A szerző a fejezet során rámutat az e-könyvek felsőoktatási könyvtárakban lehetséges alkalmazási területeire, amelyek az e-learning és a távoktatás; ezek során a hallgatók online tanulási tapasztalatokat szerezhetnek. A könyvtáraknak ezeket a rugalmas oktatási módszereket kell támogatniuk és az új technológiai és számítógéppel segített oktatást tartalommal kiszolgáltatniuk. A multimédiás anyagok beszerzésén túl a könyvtáraknak a szolgáltatásaik körét is bővíteniük kell, a keresési kapacitás, a teljes szövegű keresés érdekében. Az új tanulási környezetnek fontos részévé válnak az e-könyvek, különösen a következő jellemzők miatt: elérhetőség bárhol bármikor, helytakarékoság, teljes szövegű keresés, médiaelemekkel bővített szöveg. Az előnyök mellett a szerző a hátrányokra is felhívja a figyelmet: az olvasóeszközzel kapcsolatos gondok (áramforrás, sérülés, lopás stb.), a sokféle formátum (pdf, rtf, epub stb.), a képernyőn olvasás nehézségei, a hivatkozási szoftverrel való kompatibilitási problémák, technológiai követelmények.

A harmadik rész egy sokkal kiterjedtebb és összetettebb problémát fejteget, a kiadók és a könyvtárak közötti bonyolult kapcsolatot. A szerző különbséget tesz a kereskedelmi, és a nem kereskedelmi célú kiadók, valamint az összegyűjtők között, akik több kiadó e-könyveit kínálják, és sok esetben az eszközzel együtt. A beszerzés fő forrása a vásárlás a felsőoktatási könyvtárak esetében, kis részüket azonban a könyvtárak maguk digitalizálják. Az egyes típusokat a szerző külön ismerteti.

Megvitatja a nem kereskedelmi¹⁰ célzattal létrejövő e-könyvek (pl. kormányzati dokumentumok) szerepét, fontosságát a felsőoktatási könyvtárak szemszögéből. Ez jól tetten érhető a tömeges digitalizációs kezdeményezésekben, mint a Google Könyvek¹¹ és ezek hatása a tudományos piacon.

A fejezet második felében a szerző hangsúlyozza a könyvtárak kiadói feladatát abban a tekintetben, hogy a ritka és nehezen hozzáférhető (például történeti, kulturális örökségi)¹² forrásokat a könyvtáraknak maguknak kell(ene) digitális formában elérhetővé tenni, lefedve ezzel az e-könyvpiac bizonyos szegmenseit. Fontos szerep jut a könyvtáraknak a digitális repozitóriumok kialakításában is, amelyek kapcsán az Aucklandi Egyetem¹³ projektjét említi. Emellett az elektronikus disszertációk és tézisek¹⁴ szerepét hangsúlyozza, mint a felsőoktatási könyvtárak egyik unikumát. Tíz jó gyakorlat¹⁵ formájában ismerteti a Springer kiadó stratégiáját az e-könyvek bevezetése kapcsán.

Ezen túlmenően felvázolja a szolgáltatás üzleti modelljeit és a digitális jogkezelés (DRM) szerepét és hatását az e-könyvek elterjedésére a könyvtárakban.

A negyedik fejezet az e-könyvek gyűjteménykezelésének problémái köré csoportosul, a megoldási alternatívák felvázolásával. A felsőoktatási könyvtárak egyre nagyobb arányban állnak át a nyomtatott forrásokról az elektronikus forrásokra (e-content). Az Egyesült Államok könyvtárai egy felmérés¹⁶ alapján átlagosan 36%-kal költenek többet e-könyvre 2008-ban mint 2007-ben. Kiemeli, hogy az e-könyvek a gyűjteménymenedzsment megkönnyítését ígérik, azonban a valóságban sok problémát okoznak¹⁷ és nagy kihívást jelentenek a felsőoktatási könyvtárakban való alkalmazás tekintetében. A szerző például felvázolja, hogy elképzelhető, hogy a könyvtáraknak felárat kell fizetniük a kiadók részére, akik bizalmatlanok az új formátummal, mert tartanak a kalózváltozatoktól, és a nyomtatott piac veszteségétől. Az e-könyvgyűjtemények kezelése számos különféle kérdést foglal magában. Technológiai szempontból például az e-könyvek elérését, az e-könyv olvasók (e-reader) feltüntetését, megjelenését a könyvtári katalógusban, beleértve a könyvtárközi kölcsönzés és a megőrzés problémakörét is.

Röviden összefoglalva a fejezetet a gyűjteményszervezés fő kérdéseit érinti, bemutatva a könyvtári munkafolyamatokat. Úgy véljük, hogy ez a fejezet lehet a leginformatívabb a gyakorló könyvtárosok-

nak, akik a könyvtári gyűjtemények valamelyik formájával foglalkoznak, legyen ez hagyományos információhordozó vagy akár e-könyv. Az e-könyvek még nagyobb kihívást jelentenek, mint a digitális anyagok. Ezeket a könyvtárak saját állományukba vehetik (vásárlás útján) vagy e-kiadványokként béreltik (licencelik), de minden esetben a könyvtári információforrások szerves részét képezik. Jelenleg a kutatások¹⁸ alapján a vásárlás vezet (59%).

Az ötödik fejezet a felhasználókkal való kapcsolódás lehetőségeit taglalja, illetve az e-könyvek hozzáadott értékeinek lehetőségeit, mivel ezek az új médiumok meglehetősen költségesek. A fejezet az e-könyvek publikálási és terjesztési (reklámozási) alternatíváit mutatja be: használóképzési programok, e-könyvhonlapok és videoklip-bemutatók formájában. A könyvtárak és a kiadók által végzett e-könyvhasználati kutatások azt mutatják, hogy a használói tulajdonság és viselkedés semmit sem változott az elmúlt évtizedben.

A fejezet további hozadéka azon túlmenően, hogy összeköti a felhasználókat és a könyvtárakat, hasznos statisztikákkal¹⁹ is szolgál a felhasználói felmérésekkel, amelyeket a kiadók vagy a könyvtárak végeztek.

Ezen kívül ismerteti a használati statisztikákat, illetve, hogy ezekben milyen adatokat gyűjtenek és hogy hogyan lehet őket használni. A legtöbb, közelmúltban vagy régebben végzett felmérés²⁰ az e-könyvek könyvtári bevezetéséről számolt be.

A könyv egyik fő célja annak bemutatása, hogy az e-könyvek hogyan segítik a felsőoktatási könyvtárat az egyetem prioritásainak támogatásában. Ennek érdekében a szerző a hatodik fejezetben a felsőoktatási könyvtárak különféle e-könyves kezdeményezéseit mutatja be, elsősorban az Egyesült Államok területéről, amelynek során betekintést nyerhetünk az e-könyvek tanítási/tanulási folyamatába történő kreatív integrációs megoldásaiba. A tankönyvek és elérhetőségük (és áruk) örökös probléma a felsőoktatásban, és ahogyan a szerző is kiemeli, szakadék van a könyvtárak és a kiadók között. Az e-learning-kezdeményezések fontosságát taglalja, illetve felhívja a figyelmet az e-tan-könyvek (e-textbook) fontosságára is. Az eszközök meglehetősen széles tárháza áll rendelkezésre, a mobiltelefonoktól és a tabletektől kezdve a hagyományos PC-kig és laptopokig, amelyek segítik a könyvek elektronikus formában történő elterjedését és terjesztését.

A könyv utolsó fejezetében a szerző három kérdéskör köré csoportosítja a jövőbeni kilátásokat, és néhány felvetést is megfogalmaz ezekkel kapcsolatban:

- Mi lenne, ha a könyvtárak több e-könyvet vásárolnának?
- Mi lenne, ha az olvasók több e-könyvet használnának?
- Hogyan lehetne a kiadókat meggyőzni arról, hogy forgalmazzanak több e-könyvet?

Négy fő problémát vitat meg az e-könyvek felsőoktatási könyvtárakban való alkalmazása kapcsán: az adaptáció/elfogadás akadályait; az e-könyvek alkalmazását a tanulásban és a kutatásban a felsőoktatási könyvtárak vonatkozásában; a releváns/megfelelő tartalmak hiányát; az e-könyvek felsőoktatási könyvtárakban nyújtott lehetőségeit.

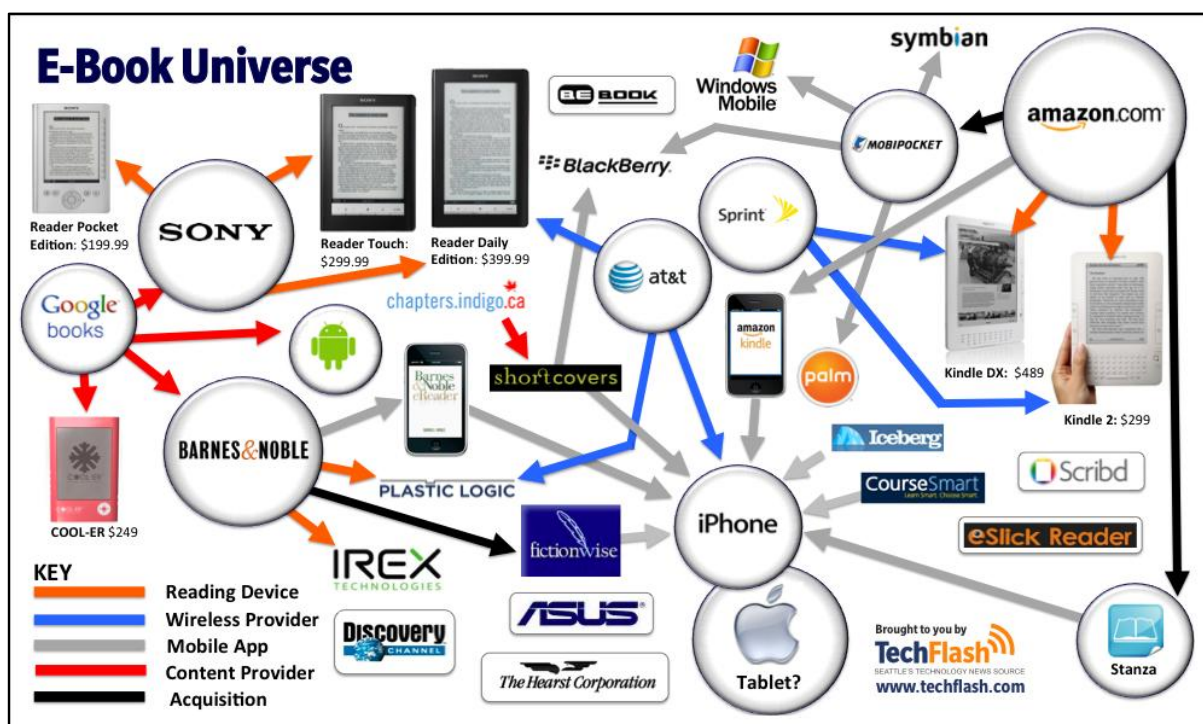
A könyvtárak jövőbeni szolgáltatásaiban nagy lehetőségeket tartogatnak az e-könyvek, amelyek megkövetelik majd a könyvtárosok, a könyvtárak és a kiadók közös munkáját.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a szerző jól szintetizálja a hasznos ismereteket a különböző könyvtári gyakorlatokkal, a tanulás és kutatás fo-

lyamatán keresztül. Nem törekszik a problémák és a fejezetek során tárgyalt témák részletes kifejtésére, áttekintő jelleggel követik egymást a logikus tartalmi egységek, amelyek jó kiindulási alapnak tekinthetők a témában. A források (hagyományos és elektronikus) közötti kapcsolódási pontok megteremtése logikus és ötletes, és nagyban segíti a megértést. Igen hasznos bevezető olvasmány lehet azok számára, akik az e-könyvek felsőoktatási könyvtárba való integrálását tervezik, mivel jó gyakorlatokat vonultat fel ebben a témakörben. Fontos hangsúlyozni, hogy az ismertetett trendek és tapasztalatok elsősorban az angol nyelven írt szövegek e-könyvpiacára vonatkoznak, a levont következtetések is elsősorban ezen a téren érvényesek (2. ábra).

Egy külföldi könyvismertetés²¹ felhívja a figyelmet arra az anomáliára, hogy bár a könyv az e-könyvekről szól, még nem kapható e-könyv formátumban.

„A kérdés nem a ha, hanem a hogyan, azaz hogyan tudjuk az e-könyvekben rejlő lehetőségeket maximálisan kihasználni. A könyvtáraknak központi szerepe van abban, hogy ez megtörténjen.”²²

2. ábra Az e-könyvuniverzum

Forrás: http://assets.bizjournals.com/cms_media/images/ebookuniverse1.png?site=techflash.com

Jegyzetek és irodalom

- ¹ A pedagógiai kutatás és a jelen tanulmánynak az erre vonatkozó része a TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0008 IKT a tudás és tanulás világában – humán teljesítménytechnológiai (Human Performance Technology) kutatások és képzésfejlesztés pályázat keretében valósult meg.
- ² Mincic-Obradovic (2011). p. 1.
- ³ Az Aucklandi Egyetemet 1883-ban alapították, jelenleg több mint 39 000 hallgatója van, az egyetemi személyzet 2104 fő. Új-Zéland legnagyobb egyeteme, és a kutatási rangsorokban a top egyetemek között foglal helyet. A könyvtár jelenlegi állományában közel 350 000 e-könyvet találunk a katalógusban, azonban nem minden e-könyvet vesznek fel az integrált rendszerben. Az e-könyvek a könyvtári állománynak mintegy 20%-át teszik ki. Évről évre nő az erre a célra fordított kiadás mértéke.
- ⁴ A kérdések közül a szerző személyes tapasztalata jól érzékelhető: Miért elérhetetlenek az olyan e-könyvek, amelyek az utóbbi két évben ajánlott irodalomként jelentek meg? Van-e arra jó megoldás, hogy megtudjuk, mely címek részei a mi e-könyvgyűjteményünknek? Az e-könyvekhez hozzáadhatjuk-e a gyűjtemény jogosultságait, vagy ezt külön meg kell vásárolnunk?
- ⁵ Mincic-Obradovic (2011) p. 10.
- ⁶ 2008: 42,9%; 2009: 38,8%
- ⁷ Az angol e-könyvpiac a más nyelvűekkel szemben: a gyakran igen kis piacok összehasonlíthatatlanok a nemzetközi piaccal, amelyeket az angolul tudók számára üzemeltetnek. Például a svéd piac mindössze 1%-át teszi ki az e-könyvpiacnak. Nagyon valószínű, hogy a kis piacok is hasonlóak az e-könyvdifúzióval kapcsolatban, csak ez a folyamat később, késleltetve fog megjelenni ezeken a színtereken.
- ⁸ A NetLibrary keretein belül 1999-ben több mint 2000 e-könyv volt elérhető. Egyéb cégek: ebrary, Librus, ZeroHour, GlassBook. Az első e-könyveket árusító weboldal az eReader.com és az eReads.com volt.
- ⁹ „In this book, the term e-book is used cover any monographic text made available electronically, regardless of size and composition.” In: Obradovic 2011, p. 16.)
- ¹⁰ Például: Internet Archive, Project Gutenberg (magyarul Gutenberg terv, rövidítése PG, Free-eBooks, Directory of Open Access Books (DOAB).
- ¹¹ 2010-ben a Google számos kiemelkedő, nagy könyvtárral együttműködésre lépett és több mint 20 000 kiadvállyal állapotott meg, így a Google Book Search keretében több mint hét millió teljes szövegű könyv vált kereshetővé.
- ¹² A szerző saját intézményét hozza példának az Early New Zealand Books Online szolgáltatás kapcsán, amelynek keretében 1800 és 1870 közötti anyagokat tettek elérhetővé teljes szöveggel. A The Wright American Fiction az Egyesült Államok 19. századi regényeit digitalizálta, több mint 2800 kötet érhető el jelenleg, a terv azonban a teljes 1851–75 közötti regénytermés elérhetővé tétele. Említi még a World Digital projektet és a The European Library kezdeményezést.
- ¹³ Research of Anthropology and Linguistics.
- ¹⁴ Electronic Dissertation and Thesis (EDT) adatbázis.
- ¹⁵ A gyűjteményfejlesztési stratégia meghatározása. A különböző üzleti modellek értékelése. A belső támogatás elérése. A szabályzat megváltoztatásának megtervezése a témában jártas szakemberekkel. A kivitelezés megvitatása a technikai szakemberekkel. A gyűjtemény és a szolgáltató kiválasztása. Az e-könyvek összekötése az OPAC-al. A felhasználókkal való kommunikáció. A használati statisztika vizsgálata. A korábbi pontok felülvizsgálata/megújítása.
- ¹⁶ Primary Research Group kutatás.
- ¹⁷ Például: a piacon jelenlévő számos kiadói platform és formátum, a szabványosítás hiánya, a válogatás és beszerzés nehézségei, a hozzáférés módozatainak kiválasztása, a hosszú távú megőrzés és a digitális jogkezelés.
- ¹⁸ Ebrary's Global eBook Survey.
- ¹⁹ Sajnos a kapott adatok, és ezzel együtt a fejezet gyenge pontja a használati számok gyors elvülése, amelyek az új digitális források gyorsan változó világába hoz magával. A statisztikák hátránya, hogy sajnos elég hamar elavulnak, a technológia rohamos fejlődését ilyen szempontból nehéz vizsgálni.
- ²⁰ A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a kapott adatok igen hamar elvülnek.
- ²¹ <http://newtbbham.wordpress.com/2011/12/21/review-of-e-books-in-academic-libraries-by-ksenija-mincic-obradovic/>
- ²² “The question is not if, but how, to provide e-books so that they can be used to their maximum potential. Libraries have an important role in making that happen.” p. 194.

Racsko Réka